

САЯСИЙ ИЛИМДЕРИ
ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ
POLITICAL SCIENCES

Абдразакова А., Мурат Буркан Сербест

**СОВЕТТЕР СОЮЗУ УЧУРУНДА SUI GENERIS УЛУТЧУЛДУК:
НЕОСЛАВЯНОФИЛИЗМ**

A. Abdrazakova, Murat Bürkan Serbest

**SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE SUI GENERIS MİLLİYETÇİLİK:
NEO-SLAVOFİLİZM**

Абдразакова А., Мурат Буркан Сербест

**SUI GENERIS НАЦИОНАЛИЗМ В ПЕРИОД СОВЕТСКОГО СОЮЗА:
НЕОСЛАВЯНОФИЛИЗМ**

A. Abdrazakova, Murat Burkan Serbest

**SUI GENERIS NATIONALISM IN THE SOVIET UNION PERIOD:
NEO-SLAVOPHILISM**

УДК: 94:323.1/101.1

Советтер Союзунда 1960-жылдары пайда болгон нео-славянофилизмдин тарыхый тамырларын изилдөө учурунда анын sui generis (өзүнүн мүнөздүү өзгөчөлүгү бар) мүнөздөмөлөрү ачыкка чыкты. 19-кылымдагы классикалык славянофилизм менен европадагы улутчулдукту салыштыргандан кийин, бул эки кыймылдын бири-биринен айырмаланып турганы белгилүү болду. 1917-жылы Советтер Союзунда большевиктик режим орнотулгандан кийин өлкөдөгү улутчул кыймылдар бастырылган. Бирок, "Советтик патриотизм" деп аталган орус улутчулдукунун бир түрү, режим тарабынан Экинчи Дүйнөлүк согуш учурунда коомду бириктирүү үчүн колдонулган. Сталинден кийинки эркиндик атмосферасында Россияда эки негизги диссиденттик улутчулдук тенденция пайда болду. Биринчи топ - режимди орточо сындоо жаны аны менен мунаса таба алган улутчулдардын тобу. Экинчи топ - коммунисттик режимдин түздөн-түз каршылаштары болгон неославянофилдер.

Негизги сөздөр: славянофилизм, панславизм, неославянофилизм, Советтер Союзу, коммунизм, орус улутчулдугу.

Sovyetler Birliği'nde 1960'larda ortaya çıkan Neo-Slavofil akımının tarihsel köklerine bakıldığında sui generis (kendine özgü) bir milliyetçilik niteliği ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyıldaki klasik Slavofilizm ile Avrupa tipi milliyetçilik karşılaştırıldığında iki akımın birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. 1917'de Bolşevik rejimin kurulmasıyla

ülkedeki mevcut milliyetçilik akımlarının bastırıldığı görülmektedir. Buna rağmen II. Dünya Savaşı sırasında toplumu bir araya getirmek için "Sovyet Vatanseverliği" adı altında bir çeşit Rus milliyetçiliği, rejim tarafından kullanılmıştır. Stalin sonrası dönemde yaşanan özgürlük havası ortamında iki ana Rus muhalif milliyetçi eğilimi ortaya çıkmıştır. Birinci gruptakiler rejime ılımlı eleştirilerde bulunan ve Sovyet rejimi ile uzlaşabilen milliyetçiler grubu idi. İkinci grup ise komünist rejimin doğrudan bir muhalifi olan Neo-Slavofillerden oluşmaktaydı.

Anahtar kelimeler: Slavofilizm, Pan-Slavizm, Neo-Slavofilizm, Sovyetler Birliği, Komünizm, Rus Milliyetçiliği

Изучение исторических корней неославянофильства, возникшего в Советском Союзе в 1960-х годах, выявило особую sui generis (своеобразную) характеристику национализма. После сравнения классического славянофильства и национализма европейского типа XIX века стало ясно, что эти два течения отличаются друг от друга. После установления большевистского режима в 1917 году, существующие в стране националистические движения были подавлены. Тем не менее, своего рода русский национализм под названием «советский патриотизм» использовался режимом для объединения общества во время Второй мировой войны. В атмосфере свободы в постсталинский период возникли две основные оппозиционные националистические тенденции в России. Первая группа была группой националистов, которые умеренно критиковали режим и смогли найти с ним компромисс. Вторая группа -

это неославянофилы, являющиеся прямыми противниками коммунистического режима.

Ключевые слова: славянофилизм, панславизм, неославянофилизм, Советский Союз, коммунизм, русский национализм

A study of the historical roots of neo-Slavophilism, which arose in the Soviet Union in the 1960s, has revealed a special sui generis (peculiar) characteristic of nationalism. After comparing classical Slavophilism and nationalism of the European type of the 19th century, it became clear that these two trends differ from each other. After the establishment of the Bolshevik regime in 1917, nationalist movements existing in the country were suppressed. However, a kind of Russian nationalism called "Soviet patriotism" was used by the regime to unite society during World War II. In the atmosphere of freedom in the post-Stalinist period, two main oppositional nationalist tendencies emerged in Russia. The first group was a group of nationalists who moderately criticized the regime and were able to find a compromise with it. The second group is the Neo-Slavophiles who were direct opponents of the communist regime.

Key words: Slavophilism, Panslavism, Neo-Slavophilism, Soviet Union, Communism, Russian Nationalism

Giriş. Rus milliyetçiliğinin tarihsel gelişimi sürecinde Sovyetler Birliği dönemi bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. 1917'de iktidara gelen Bolşevikler, o dönemde mevcut Rus milliyetçi hareketlerini bastırmıştır. Önde gelen Rus milliyetçileri ya ortadan kaldırılmış ya da sürgüne gönderilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, halkı Alman işgaline karşı bir araya getirmeye çalışan Yosif Stalin, "Sovyet Vatanseverliği" söylemine başvurmuştur. Ancak, bu söz konusu söylemin içeriğine bakıldığında aslında Rus vatanseverliği temelli olduğu anlaşılmaktadır. Stalin'in ölümünden sonra oluşan kısmi liberalleşme ortamında Rus milliyetçiliği canlanmış ve Leonid Brejnev döneminde ise güçlenmeye başlamıştır.

Brejnev döneminde ilk kez muhalif bir Rus milliyetçi hareketi ön plana çıkmaya başlamıştır. Muhalif milliyetçi harekete mensup olanlar, Sovyet rejimini, Rus geleneklerini ve dinini, yok etmekle, halkın manevi ve ahlaki değerlerini baltalamakla suçlamaktaydı. Bununla birlikte, bu muhalif milliyetçi hareket kendine özgü nitelikleri bulunan Avrupa tipi milliyetçilikten tamamen farklı bir yapıdaydı. Bu grup, köklerini 19. yüzyıl Slavofilizminden alan Neo-Slavofiller idi. Neo-Slavofillerin düşünceleri, devletin resmi ideolojisi ile uyumsuzluk içinde olduğundan rejim bunlara karşı baskı uygulamaktaydı. Ancak, Neo-Slavofilizm yine de güçlü bir eğilim oluşturabildi. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde öne çıkan ideoloji de Neo-Slavofilizm oldu. Bununla birlikte, Neo-Slavofilizm sınırlı yayılmacı

vizyona sahip olduğu için devletin resmi ideolojisi olarak kabul edilmemiştir.

I. Neo-Slavofilizmin Kökleri: 19 Yüzyılda Slavofilizmin Doğuşu ve Gelişmesi. Çar I. Petro ve Çariçe II. Katerina'nın başlattığı Batılılaşma ve reform hareketleri Rusya'da iki karşıt eğilimin belirginleşmesine neden olmuştur. Bunlardan birisi Neo-Slavofil düşüncesinin öncülü sayılan Slavofilizm ve diğeri ise Batıcılıktı. Batıcılar genel olarak I. Petro'nun başlattığı Batılılaşma sürecini desteklemekteydiler. Rusya'nın geri kalmışlığını aşmak için Batı'nın taklit edilmesi ve kurumlarının alınmasını önermekteydiler. Buna karşın Slavofiller Batılılaşma sürecine karşıydılar ve Rus tarihinin düzenli gelişmesinin Petro'nun reformları ile bozulduğunu düşünmekteydiler [1].

Slavofilizmin odaklandığı temel tartışma konusu Rusya ve Avrupa arasındaki ilişkilerdi ve Batı karşıtlığı Slavofilizmin en önemli yanlarından biriydi. Bu düşüncenin öncülerinden biri olan İvan Kiriyeviskiy, Batı'nın toplumu hukuk aracılığıyla düzenleyen rasyonelliğini ve bireyciliğini eleştirmiştir. Slavofillere göre ise, Rusları toplumsal olarak birbirine bağlayan karşılıklı sevgi duyguları ve toplumsal ortak kaygılardı. Batı'nın bireyselliği yerine, temel toplumsal örgütlenme biçimi olarak Rus köylü komünü konulmaktadır. Slavofilizmin bir diğer düşünürü olan Konstantin Aksakov'a göre *obsçina* (köylü kömün) insanın kendi bencillik ve bireyselliğinden vazgeçmesi ve ortak uyum içinde yaşamasını sağlayan birliktir [2;3].

Slavofiller Rusya'nın komünal sosyal hayatının ve kendine özgü tarihi geleneklerinin korunması gerektiğini savunmaktaydılar. Rusya'nın zengin bir kültürel mirası vardı ve Rus elitlerinin bu mirasa sahip çıkması gerekiyordu. Ayrıca, Slavofil düşüncesinde kültür, dini değerlerden ayrı düşünülmemesi gereken bir olguydu. Din, bu düşüncenin en önemli unsurlarından birini oluşturmaktaydı. Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde dinin her zaman önemli bir rolü olmuştu ve Ortodoksluk Ruslara bu ilişkilerde bir üstünlük sağlamaktaydı. Slavofiller, Ortodoks Kilisesi'ni Rusya'nın geçmişteki gücü ve gelecekteki umudu olarak görmekteydi ve bu açıdan Avrupa'nın romantik milliyetçilerine benziyorlardı [3].

Slavofiller, Rus halkının devletin yönetimine katılma arzusunun olmaması nedeniyle Rusya için en iyi devlet şekli olarak monarşiyi görmekteydiler. Ayrıca, Slavofiller monarşinin anayasa yoluyla sınırlandırılmasını eleştirmekteydiler. Kiriyeviskiy "Şiddetli darbelerle birlikte anayasa tutkusu devlet için gerçekten büyük bir kötülüktür" diye yazıyordu. Monarşide yöneticiler, dinin kurallarına uygun davranacak ve kamuoyunun sesi olacak biçimde

aydınların yayınlar yoluyla tartışma gerçekleştirebilmesinin yolunu açacak kanunlar koyarak meşru bir yönetim oluşturmalıdır [4].

Slavofilizm zamanla felsefi düşünce olmaktan çıkıp siyasal alana kayarak Pan-Slavizme dönüştüğü görülmektedir. Panslavizm, Rusya'da ortaya çıkan ve Slav olan toplulukları tek bir siyasi çatı altında toplama amacını güden yayılmacı bir ideolojidir. Slavofilğin, Pan-Slavizme dönüşmesindeki en önemli etkenden biri Kırım Savaşı olmuştur. Bu savaşın bir sonucu, Slavların geleceğine ilişkin duyulan bir ilgidir. Slavofilizm ile Pan-Slavizm arasındaki en önemli süreklilik Batı karşıtlığıdır ve bunu açık bir şekilde Nikolay Danilevskiy'in çalışmalarında görmek mümkündür. Ona göre Avrupa bir çöküş dönemine girmişti. Slavlar, Rusya'nın hakimiyeti altında, yeni ve daha iyi bir medeniyet yaratabilirlerdi. Rusya, Slavları, Osmanlı ve Avusturya Macaristan yönetiminden kurtarmalı ve Rus hakimiyeti altında birleştirmeliydi [2].

19. yüzyılda ortaya çıkan Slavofil düşüncesi ile Batı'daki milliyetçilik akımları birbirlerinden farklıdır. İki akım arasındaki en önemli farklılık konusu dine olan bakışla ilgilidir. Milliyetçilik, Orta Çağ'ın ardından Rönesans, Reform hareketleri ve Aydınlanma düşüncesinin getirdiği değişimler sonucunda ortaya çıkmıştır. Rönesans ve Reform hareketleri ile Orta Çağ'da önemli olan din ve buna bağlı kurumların konumları yeniden yorumlanmış, kilise geçmişte sahip olduğu gücü kaybetmiş ve modern yaşamın laik karakteri ortaya çıkmaya başlamıştır. Aydınlanma akıl ile doğaya hükmedilebileceği düşüncesi anlamına gelen Rasyonalizm'in yayılmasına sebep olmuştur. Böylece geçmişin yönetim biçimleri sorgulanmaya başlanmış ve laikleşme olgusu kapsamında egemenliğin tanrıya ait olduğu düşüncesinin yerine topluma ait düşüncesi geçmiştir [5]. Milliyetçilik düşüncesinde laiklik önemli bir yere otururken, Slavofilizm ise kilise ve din eksenlidir. Slavofiller, Ortodoksluğu Rus otokrasisinin temeli olarak kabul etmekteydiler. Bununla beraber, Slavofil düşüncesinin karşı olduğu rasyonellik ilkesi, Batı'da milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, milliyetçiliğin 19. yüzyılda yayılmasında sanayi devrimi ile tarıma bağlı geleneksel yaşamın çözülmesi ve insanların köyden kente göç etmeleri önemli bir etken olmuştur. Slavofilizmde ise daha çok köy kömünlerine vurgu yapılmaktaydı.

II. Sovyet Devrimi Sonrası Rus Milliyetçiliği (1917-1960). 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, 1917'de gerçekleşen Bolşevik devrimi ile Rusya İmparatorluğu yıkılmış ve onun yerine Sovyetler Birliği kurulmuştur. Bolşevikler, iktidarı ele geçirdikleri andan itibaren

muhalif siyasi partiler, basın, sendikalar ve kilise gibi potansiyel rakipleri olan otorite kaynaklarına karşı sistematik baskı politikaları uygulamışlardır. Milliyetçiliğin düşman ideolojilerden biri olduğu resmen ilan edilmiş ve onun yerine *enternasyonalizm* [6; 7] düşüncesi kutsanmıştır. Önde gelen Rus milliyetçileri ya ortadan kaldırılmış ya da sürgüne gönderilmiştir. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Rus milliyetçiliği ancak yurt dışında gelişebilmiştir [8].

Bunlardan birincisi; Sovyet devrimi ile Rus geleneği arasında bir sentez kurmaya çalışan ve *Smenavekhovtsı* olarak bilinen milliyetçilerin ortaya çıkardığı bir akımdır. Bu milliyetçi grup 1921 yılında, Prag'da kendi makalelerinden oluşan *Smena Vekh* "Kilometre Taşların Değişimi" (Yol İşaretlerindeki Değişiklikler) başlıklı bir kitap yayınlamıştır. Yazarların ortak noktaları, enternasyonalizmin Rusya'da geçici bir aşama olarak nitelermeleriydi. *Smena Vekh*'in bazı yazarlarına Sovyetler Birliği'ne geri dönmelerine izin verilmiştir. Bu akımın düşünürlerinden biri olan Nikolay Ustrialov'a göre ise Rusya, yeni Sovyet yapısıyla büyük bir güç haline yükselecekti. Bolşevizm ve komünizm farklı şeylerdi. Bolşevizm Rus milli dirilişin bir formuydu, komünizm de bu Rus milli dirilişine giden yolda sadece bir araçtı [8].

İkinci akıma mensup Rus milliyetçiler ise tavizsiz bir şekilde Rusya'daki Bolşevik rejime ve komünist ideolojiye karşı olanlar olarak nitelenebilirler. İvan İlyin ve Pyotr Struve bu akımın önemli temsilcileriydi. Onlar 1917 olaylarını Rus geleneğinden tam bir kopuş olarak görmekteydiler ve Bolşevizmin ulusal karşıtı bir güç olduğu tezini savunmaktaydılar [9].

Üçüncü akım milliyetçileri ise, 1931'den 1939'a kadar Paris'te yayınlanan *Novi Grad* (Yeni Şehir) dergisi etrafında birleşen yazarlar oluşturur. Derginin yazarları arasında Georgiy Fedotov, Nikolay Berdyaev, Ilya Bunakov-Fondaminskiy bulunmaktaydı. Bu akımın düşünürleri, Ortodoksluğu liberalizm ile birleştirmeye çalışmaktaydılar. Onlara göre her insanın mutlak değerini doğrulayan Hristiyanlık, siyasi özgürlük ve liberal demokrasi için en önemli koşuldur. *Novi Grad* dergisinin yazarları kişisel özgürlüğü en yüksek ve evrensel değer, yasal demokratik devleti ise siyasi yapının en iyi biçimi olarak görmekteydiler [9].

Sovyetler Birliği'nde, 1920'lerin sonunda ve 1930'ların başlarında Stalin, Rus milliyetçiliği üzerindeki baskılarını devam ettirmiştir. 1934'ten itibaren Stalin, Rus milliyetçiliği ile ilgili siyasetini yumuşatmıştır. Bunun nedeni ülkenin sanayileşmesini hızlandırmak ve askeri gücünü artırmak için kitlelerin mobilize edilmesi gerekliliği idi. Vatansızlık bu çerçevede kullanışlı bir

araç olarak görülmekteydi. Böylece “Sovyet Vatanseverliği” söylemi ortaya çıktı. Sovyet kaynaklarında vatanseverlik ve milliyetçilik arasında bir farklılaştırma yapıldığı görülmektedir. Milliyetçilik kapitalizmin bir ürünü olarak görülüp, “kendi sınıfını savunan, diğer halkların zararına sömürücü çıkarlarını tüm halkın çıkarları gibi sunan burjuvazinin ideolojisi ve siyaseti” olarak nitelenirken, vatanseverliğin ise Sovyet sosyalist toplumunda en yüksek seviyede olduğu düşünülmekteydi [10]. Sovyet vatanseverliği, aynı zamanda Sovyetler Birliği Komünist Partisi’ne sadakat talep eden bir ideolojiydi [8]. Her ne kadar, Stalin “Sovyet Vatanseverliği” söylemini kullansa da, bu söylemin içeriği incelendiğinde daha çok Rus etnik kültürünün değerlerinin ön plana çıkarıldığı ve sanki bu değerlerin tüm Sovyet toplumuna ortak olarak benimsediği ideallermiş gibi sunulduğu görülmektedir.

II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla, Stalin “Sovyet Vatanseverliği”ne ilişkin politikaları vurguyu arttırırken, aynı zamanda din karşıtı politikalarını da yumuşatmıştır. 1930’larda kapatılan kiliseler yeniden açılmaya başlanmıştır. Ayrıca, savaş sırasında kitleleri mobilize etmek amacıyla Rus vatansever sloganları ve sembolleri kullanılmıştır. Din dışında, edebiyat ve sanat bu politikaların gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin yazarlar askerlerin kahramanlıklarını anlatıyordu, müzisyenler “Vatansever” içerikli şarkıları besteliyordu, grafik tasarımcıları Kızıl Ordu’yu yücelten posterler çiziyorlardı. Böylelikle, Stalin dönemi boyunca “Sovyet Vatanseverliği” olarak kamufle edilen, aslında tipik bir Rus milliyetçiliği idi. Bir siyasal mobilizasyon aracı olarak kullanılmakla birlikte bu akımın konrolden çıkarak tehlikeli olmaması için tedbirler alındı ve komünist devletini tehdit edecek ideolojinin ortaya çıkmasına izin verilmedi [11].

Stalin’in ölümünden sonra iktidara gelen Nikita Krusçev 1956 yılındaki 20. Parti Kongresi’nde Stalin’in politikalarını terk etme kararı aldı. Bu doğrultuda “Sovyet Vatanseverliği” olarak sunulan Rus milliyetçiliğinin kitlesel mobilizasyon olarak kullanılmasından vazgeçildi. Genel olarak komünist yönetimin milliyetler ile ilgili politikası Rus olmayan toplumları asimile etmeye ve bir “Sovyet halkı” oluşturmaya yönelikti. Bu bağlamda, Krusçev’in sosyalist bir toplum yaratma vizyonu, dini tekrar geri plana itmeye başladı ve din karşıtı bir politika izlendi. Krusçev döneminde din karşıtı kampanya çerçevesinde çok sayıda kilise kapatılmıştı [12]. Ancak Krusçev her ne kadar yeni politikar izleneceğini açıklasa ve bu konuda ciddi girişimlerde bulunsa da Stalin’in ölümünden itibaren çıkmaya başlayan milliyetçiliği söküp atamadı. Hatta sekiz yıl süren iktidarı döneminde hem

parti içerisinde hem de Rus toplumunda milliyetçilik giderek daha da güçlendi [13]. Rejim muhalifleri *samizdat* [14] uygulamalarını geliştirdiler. Stalin döneminde de yer altı muhalif yayınların olmasına rağmen Sovyet karşıtı ideolojilerin canlanması, Stalin sonrası dönemde gerçekleşti ve Brejnev döneminde geliştirildi [15].

IV. Slavofilizmin Sovyet Dönemi Halefi: Neo-Slavofilizm. Krusçev’in yerine 1964’te Komünist Parti Genel Sekreteri olarak iktidarı alan Leonid Brejnev döneminde Rus milliyetçiliği açısından en önemli gelişme Slavofil düşüncelerden temelini alan muhalif Rus milliyetçilerinin Rusya içerisinde de ortaya çıkışı olmuştur. Brejnev dönemi, farklı ideolojilerinden muhaliflerin Sovyetler Birliği içerisinde daha fazla seslerini duyurdukları bir dönemdi.

1960’lı ve 1970’li yıllarda Sovyet muhaliflerinin siyasi ve ideolojik tartışmaların analizi sırasında iki ana yön açıkça belirginleşti. Bunlar, 1830’larında başlayan “Batıcılar” ile “Slavofiller” arasındaki eski anlaşmazlıklarının bir devamı niteliğindeki Neo-Batılılar ile Neo-Slavofiller arasındaki bir tartışmadır [16].

Muhalif hareketin milliyetçi kanadını temsil eden Slavofillerden temelini alan grup dışında, Slavofiller ile kimi yönlerden benzerlikler taşıyan bununla birlikte zaman zaman ılımlı eleştirilerde bulunsa da rejimle açıkça çatışmalardan kaçınan başka milliyetçi gruplar da söz konusuydu. Bu grup özellikle yazarlardan oluşuyordu. Kırsalcı yazarlar ya da köy yazarları (*Derevenşçiki*) olarak bilinen bu grubun ana meselesi Rus köyünün kaderi idi. Bu yazarlar, köyü Rus halkının değerlerinin ve geleneklerinin taşıyıcısı, manevi gücünün kaynağı olarak görmekteydiler. Eserlerinde dini bir boyut da mevcuttu. *Derevenşçikilerin* çoğu için Rusya, Ortodoks Hristiyan toprağıydı. Batıdan ithal modern kültürden hoşlanmıyorlardı ve endüstriyel gelişmeye karşıydılar [11].

Brejnev döneminde ayrıca “resmi milliyetçiler” olarak da adlandırılabilir bir grup daha vardı. Bu grup açıkça Rus milliyetçiliği yapmayıp bir çeşit “Sovyet Milliyetçiliği” ideolojisini kurmaya çalışıyorlardı. Açıkça Rus milliyetçileri sayılmasalar da bu grubun yazdıkları içinde doğrudan Rusluk unsuruna çeşitli atıflar da görülmektedir. Bunlar Komsomol [17] Merkez Komitesinin resmi yayın organı *Molodaia Gvardiia*’da çalışan yazarlardı. Bu yazarlar resmi ideolojiye ilişkin farklı görüşlere sahip olsalar da, Rusya’nın geçmişinde ve bu gününde partinin olumlu bir rol oynadığına inanıyorlardı. Rejimle bir orta yol bulmaya, parti çizgisine uyum göstermeye ve varolan sistem içinde çalışmaya gayret ettiler. Sovyet devletini Rus halkının koruyucusu

olarak görmekteydiler. Bu nedenlerle “Milli Bolşevikler” olarak adlandırıldılar [9].

Neo-Slavofiller ise, Sovyet rejiminin doğrudan muhalifi bir gruptu. “Neo-Batıcı” grupla, kökenlerini Rusya tarihinden alan derin ideolojik ayrılıkları da olsa rejime muhalif olmak konusunda birleşiyorlardı. “İnsan Hakları” kavramına bakış açıları benzer değildi. Ancak, ifade özgürlüğü, gösteri özgürlüğü ve davaların mahkemelerde herkese açık görülmesi gibi temel taleplerde birleşiyorlardı ve zaman zaman ortak hareket ediyorlardı.

1975 yılında 35 ülkenin imzaladığı Helsinki Deklarasyonu’nun [18; 19] yürürlüğe girmesinden sonra gerek Doğu Avrupa’da gerek Sovyetler Birliği’nin Cumhuriyetlerindeki muhalifler bu belgenin getirdiği yumuşama ortamından yararlanmak istiyorlardı. Ancak, 1970’lerin ortalarına gelindiğinde Helsinki Deklarasyonu sonrası iki grup arasındaki derin ideolojik ayrılıklar işbirliği yapmalarını engeller hale gelmeye başladı [11]. Böylece 1830’larda başlayan “Batıcılar” ile “Slavofiller”in halefleri “Neo-Batıcılar” ve “Neo-Slavofiller” ayrı yönere gitmeye başladılar.

Muhalif hareketin “neo-Batı” eğiliminin temsilcilerine göre, Batı’nın taklidi ve Batı kalkınma modellerinin kabulü Rusya için her zaman yararlı olmuştur. Rusya’da özgür bir sosyal sistem ortaya çıkarsa, bunun yalnızca Rusya Batı’nın yolunu izlediğinde gerçekleşeceğini savunmaktaydılar [16]. Neo-Slavofilizm bu tartışmada zıt kutupta bulunmaktadır. Neo-Slavofillerin Batı dünyasına ilişkin görüşleri klasik Slavofillerin görüşlerine benzemektedir. Neo-Slavofiller de öncülleri gibi Rus halkının muhafazakâr, komünal yaşam yanlısı, dindar ve güçlü aile bağları olan insanlardan oluştuğuna inanmaktaydılar. Bununla birlikte, bu özelliklerin komünist devrim sonucunda kaybolmaya başladığını düşünmekteydiler [20]. Komünizmin, 18. yüzyılın ateist Aydınlanma’sından doğan ve dolayısıyla Rusya’ya tamamen yabancı bir fenomen olduğunu savunuyorlardı. Örneğin Neo-Slavofilizmin en belirgin temsilcisi Aleksandr Soljenitsin, komünistleri Batılı bir ideolojiyi Rusya’da uygulamaya çalışmalarını adeta suçluyordu. Çoğu eserinde Sovyet rejimin insanlık dışı ve baskıcı doğasını gösterme çabasıydı. Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin inşası çabalarının Rus geleneklerinin ve yaşam tarzının yıkılmasına yol açtığını iddia etmekteydi. Batı medeniyetinin materyalizmine, bireyseliğine ve ateizmine karşı çıkmış ve Rus geleneksel değerlerinin canlandırılmasını istemiştir. Ona göre Rusya’nın karşılaştığı sorunların asıl kaynağı Batı medeniyetidir [21].

Bununla birlikte, komünizmin eleştirisi baskıcı bir merkezi yönetime ya da demokrasinin eksikliğine dayanmamaktadır. Soljenitsin’e göre Sovyet sistemi otoriter olduğu için değil, halkın moral özgürlüğünü reddettiği için kötü bir yönetim biçimidir. Aslında Soljenitsin demokrasi ve siyasal çoğulculuk karşıtı görüşleri ile dikkat çeken bir düşündürdür [22] Soljenitsin, Batılı anlamda çok partili siyasal yaşamı desteklediği söylenemez. Yazarın çok partili sistemi reddetmesi, Slavofillerin topluma ilişkin organik-bilinçli anlayışla ilişkilidir. Eğer Rus toplumu tek bir organizma olarak görülürse, bu durumda siyasi düzeyde sosyo-politik çatışmaları yansıtan partilerin mücadelesi için bir zemin de bulunmayacaktır. Ayrıca, Soljenitsin’in açık bir şekilde komünist ekonomik sistemi eleştirmesine de pek rastlanmaz. Aksine, merkezi ekonominin Rusya’nın Batı endüstrisinin taklidi ile ‘kirlenmesine’ izin vermediğini düşünmekteydi [3].

Soljenitsin özellikle çok milliyetli Sovyet tarzı bir devleti savunmayıp etnik olarak Slav unsura dayanan bir “Rus” devletini savunmaktaydı. Bu konuyla ilgili görüşlerini 1990 yılında Sovyetler Birliği’nde yayınlanan “*Rusya Nasıl Kurtulur?*” eserinde yazmıştır. Bu eserinde, Sovyetler Birliği’nin çöküşünün kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Yazar, Sovyetler Birliği’nin sona ermesinin Rusya’nın uyanışı için elverişli ön koşullar yaratacağına inanıyordu. Çok milliyetli bir imparatorluğa sahip olmanın, kendi halkını yok etmek olduğunu yazıyordu. Bu açıdan, diğer cumhuriyetlerin ayrılmasıyla, Rusya iç gelişme için kendini özgürleştirecekti. Böylece kendisine yoğunlaşabilecekti. Bununla birlikte, geleneksel olarak Ruslara ait olan toprakların yeniden Ruslara verilmesi ve sınırların bu şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğini de yazmaktaydı. Yani, Beyaz Rusya ve Ukrayna zaten Rusya’nın parçasıdır. Ayrıca, Kazakistan’ın Rusların yaşadığı bölgelerin de Rusya, Beyaz Rusya Ukrayna’dan oluşan birliğe katılması gerektiğini belirtmekteydi [23]. Buradan da anlaşılacağı gibi, Neo-Slavofilizm düşüncesinin tam yayılmacı politikalara karşı olmasına rağmen, sınırlı olsa da bir yayılmacı vizyonu bulunmaktadır [3].

“Neo-Slavofilizm”, özellikle Soljenitsin’in görüşleri, Sovyetler Birliği’nin dış politikasındaki yeni kimlik arayışları çerçevesinde de önem kazanmıştır. Neo-Slavofilizmin rakip ideolojisi “Neo-Batıcılar” dışında, Avrasyacılık [24; 25] düşüncesi de bu dönemde çeşitli yazarlar eliyle yeniden yorumlanarak “Neo-Avrasyacılık [26; 25] olarak karşımıza çıkmış ve dış politikada da sözlerini eyleme geçirmek isteyen ideolojiler arasında yer almıştır. Ancak bu dönemde bu üç görüş içerisinde “Neo-

Slavofilizm”, Sovyetler Birliği’nin çöküşünü hızlandıran bir düşünce akımı olmuştur.

Sovyetler Birliği henüz dağılmadan, birlik içerisindeki en büyük cumhuriyet olan Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyeti’nin devlet başkanlığına seçilen Boris Yeltsin de, Soljenitsin’in “Slav Birliği”ne ilişkin görüşlerini paylaştığını söylemekteydi. Nitekim, 8 Aralık 1991 tarihinde Belarus’taki Belovejsk bölgesi yakınlarındaki Viskula’da, Rusya lideri Boris Yeltsin, Ukrayna lideri Leonid Kravçuk ve Belarus lideri Stanislav Şuşkeviç bir araya gelerek yeni bir birlik oluşturmayı amaçlayan bir anlaşma imzalamışlardı [5] Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)’nun temelini oluşturan bu anlaşmanın imzalanması sonucunda Sovyetler Birliği resmen sona ermişti. Üç Slav devletini bir araya getiren bu anlaşma ile Neo-Slavofilizm Rus dış politikasında belirleyici bir konuma yükseldi. Ancak Neo-Slavofilizmin bu belirleyici rolü uzun sürmedi. Bunun nedeni ise bu düşüncenin yayılmacılık politikasına karşı olmasıydı [3].

Sonuç. Rusya’da düşünce tarihi Batıcılık ve Slavofilizm karşıtlığında şekillenmiştir. 18. yüzyılda Batıcılık ön planda olsa 19. yüzyıl Slavofil ve Pan-Slavistlerin çağıdır. Slavofilizmin, o dönemde Avrupa tipi Milliyetçiliğe benzeyen yönleri bulursa da bütünüyle farklıdır. İki akım arasındaki en önemli farklılık dine olan bakışla ilgilidir. Milliyetçilik düşüncesinde laiklik önemli bir unsur iken, Slavofilizm ise kilise ve din eksenlidir. Slavofiller, Ortodoks Kilisesi’ni Rusya’nın geçmişteki gücünü ve gelecekteki umudu olarak görmekteydi ve bu açıdan Avrupa’nın romantik milliyetçilerine benziyorlardı. Slavofilizm, özellikle Kırım Savaşı’ndan sonra temel bir dış politika aracı haline gelerek Pan-Slavizm biçiminde karşımıza çıkmıştır.

1917 Ekim Devrimi ile Bolşevizm ideolojisi çerçevesinde Slavofilizm de başta olmak üzere diğer tüm muhafazakar ve düşman olarak gözlenen bu tip ideolojiler bastırılmıştır. Rus milliyetçi düşünürleri yurt dışına göç etmek zorunda kalmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında Yosif Stalin, kitleleri mobilize etmek amacıyla Rus milliyetçiliğine yönelik politikalarını yumuşatmıştır. Bu dönemde “Sovyet Vatanseverliği” söylemi kendine özgü bir Rus milliyetçiliği biçiminde ortaya çıkmıştır.

Stalin’in ölümünden sonra oluşan özgürlük havası ortamında Rusçuluk akımı yaygınlaşmıştır. Ayrıca, Sovyetler Birliği içerisinde de muhalif Rus milliyetçileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde, Bolşevik rejimi ile açık çatışmalardan kaçınan muhalif milliyetçilerin yanında rejimi tavizsiz bir şekilde eleştiren ve Slavofillerin halefi olan Neo-Slavofillerin de ortaya çıkışı söz konusu olmuştur.

Neo-Slavofilizmin en önemli özelliği komünizme karşı olmasıdır. Neo-Slavofiller, Bolşevik rejimin kurulması yerli geleneklerin, ahlaki ve dini değerlerin, yaşam tarzının yıkılmasına yol açtığını savunmaktaydılar. Devlet ideolojisine karşı tavırları nedeniyle Neo-Slavofiller diğer muhalif milliyetçilere kıyasla rejim tarafından daha sert bir şekilde bastırılmaktaydı. Buna rağmen, 1980’lerin sonuna gelindiğinde Neo-Slavofilizm Sovyetler Birliği’nin çöküşünü hızlandıran eğilimlerden biri oldu. Ayrıca, kısa bir süreli olsa da Rus dış politikasında belirleyici bir konuma yükseldi. Ancak tam yayılmacı politikalara karşı olması Neo-Slavofilizmin arka plana çekilmesine neden oldu.

Kaynakça:

1. Kaya, S., “Rus Dış Politikasında Batı Karşıtlığının Düşünsel ve Tarihsel Gelişimi”, **Akademik Bakış**, Cilt 4, 2010, ss. 41-77.
2. Kılavuz, İ. T., “Rus Milliyetçiliğinin Kökenleri: 1917 Öncesi Rus Milliyetçiliği”, **KOSBED**, 2017, ss. 199 – 216.
3. Kaya, S., İşyar, Ö. G., “Rus Yayılmacılığı ve Slavofil Düşüncenin Tarihsel Gelişimi”, **OAKA**, Cilt 4, ss. 25-49.
4. Jirinov, O., “Slavyanofily ob Osnovnyh Faktorah Ukrepleniya Samoderjaviya”, *İstoričeskaya i Sotsialno-Obrazovatel'naya Mysl*, <https://cyberleninka.ru/article/n/slavyanofily-ob-osnovnyh-faktorah-ukrepleniya-samoderzhaviya/viewer>, (8 Nisan 2021), ss. 150-152.
5. Arslan, M., “Moderniteden Küreselleşmeye Milliyetçiliğin ve Ulus Devletin Dönüşümü”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
6. Enternasyonalizmin farklı yorumları olmakla birlikte, genellikle milliyetçiliğe ve izolasyonalizme karşı olan; insanların ortak çıkarlarını geliştirmek için ulus, politika, kültür, ırk ve sınıf ayrımlarını aşarak birleşmelerini gerektiren ve devletlerin işbirliğini savunan bir politik ilkedir.
7. Levi, M. “Natsionalizm i İnternatsionalizm”, 23 Temmuz 2012, http://www.redflora.org/2012/07/blog-post_23.html, (3 Mayıs 2021).
8. Kılavuz, İ. T., “Sovyetler Birliği’nde Rus Milliyetçiliği ve Rus Milli Kimliğinin Gelişimi”, **SİYASAL: Journal of Political Sciences**, Cilt 26, 2017, ss. 79-110.
9. Rabotyajev, N., “Otečestvennyy Konservatizm: Traditsii i Sovremennost”, **Vestnik Moskovskogo Universiteta. Politicheskoye Nauki**, Cilt 12, 2009, ss. 74-94.
10. Lehin, I., Petrov, F., **Slovar İnostrannyh Sloz**, Moskva: Gosudarstvennoe İzdatelstvo İnostrannyh i Hatsionalnyh Slozarey, 1949.
11. Hasanoğlu, İ., “Komünizmin Milliyetçilikle İttifakı: II. Dünya Savaşında Rus Milliyetçiliği”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 42, Yaz 2014, ss. 25-51.
12. Dunlop, John B. **The Faces of Contemporary Russian Nationalism**, Princeton University Press, 1983.

13. Hasanov, İ., “SSCB Dönemi Rus Milliyetçiliği (1917-1985)”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
14. *Samizdat* Sovyet Birliği’nde kaçak yayınları ve bu yayınların el altından dağıtılmasını kapsayan terimdir. Komünist rejim tarafından sansürlenmiş yayınların kopyaları kısa bir sürede basılırdı. Kopyaları alanlar ise tekrar kopyalayarak dağıtmaya devam ederdi. Bu kopyalar çoğunlukla el yazısı olurdu.
15. Kornilov, E., “Podpolniye Listovki, Kopirovalniy i Ustniy Samizdat Stalinskogo Perioda i Nelegalniye İzdaniya 50-60-h gg”, *İzvestiya Vuzov Severo-Kavkazskiy Region*, Sayı 1, 2004, ss. 74-81.
16. Lyuks, L., “V Poiskah İdentichnosti – Sovetskoye Dissidentskoye Dvijeniye Mejdı XX Syezdom KPSS i Perestroikoy”, Ekim 2013, <http://gefter.ru/archive/10366>, (15 Aralık 2020).
17. *Komsomol*: Sovyetler Birliği döneminde Komünist Partin’in gençlik yapılanmasıydı.
18. Helsinki Deklarasyonu, Avrupa’daki ilişkilerde bir yumuşama meydana getirerek gerginlikleri önleyici bir ortam oluşturdu. Helsinki Müzakereleri’nde meseleler üç ana başlığa ayrılarak ele alındı ve her ana başlığa “sepet” (basket) adı verildi. **Birinci Sepet**: Avrupa’nın güvenliğine dair antlaşma. **İkinci Sepet**: Ekonomi, bilim, teknoloji, çevreyi koruma, Akdeniz’de güvenlik ve iş birliğine dair antlaşma. **Üçüncü Sepet**: İnsan hak ve hürriyetleri ile diğer alanlarda iş birliğine dair antlaşmadır.
19. Sander, O. Siyasi Tarih 1918-1994, 16 b., Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
20. Afanasyeva, L., “İz İstorii Oppozitsionnoy Obşestvennoy Mıslı v SSSR (1950-e – Pervaya Polovina 1980-h Godov)”, <https://cyberleninka.ru/article/n/iz-istorii-oppozitsionnoy-obschestvennoy-mysli-v-sssr-1950-pervaya-pоловина-1980-h-godov-1/viewer>, 2012, (10 Aralık 2020), ss. 156-159.
21. Soljenitsin, A., “Slovo na Priyome v Guverskom İnstitute”, Stanford Mayıs 1976, **Aleksandr Soljenitsin Publitsistika**, Yaroslavl: Verhne-Vojskoye Knijnoye İzdatelstvo, 1995, ss. 298-304.
22. Soljenitsin, A., “Naşi Plyuralisti”, **Aleksandr Soljenitsin Publitsistika**, Yaroslavl: Verhne-Vojskoye Knijnoye İzdatelstvo, 1995, ss. 406-444.
23. Soljenitsin, A., “Kak Nam Obustroyit Rossiyu?”, **Aleksandr Soljenitsin Publitsistika**, Yaroslavl: Verhne-Vojskoye Knijnoye İzdatelstvo, 1995, ss. 538-598.
24. Avrasyacılık, 1920’lerde Sovyet devrimi sonrasında Avrupa’ya giden Rus aydınlarca ortaya konmuştur. Avrasya, basit biçimde, Asya ve Avrupa kıtalarının bütünü olarak tanımlanmaktadır. Avrasyacılık başlangıçta öncelikle “Rus” kimliğinin tarifi üzerinde durmuştur. Avrasyacılığın kimlik tanımında Slavların yanında Turan/Türk kimliği de önemli bileşen unsuru oluşturmaktaydı.
25. Serbest, M. B., “Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan-Neo-Avrasyacılığa”, **MANAS Journal of Social Studies**, Cilt 6, Sayı 3, 2017, ss. 285-307.
26. 1930’lardan sonra etkisini yitiren Avrasyacılık kavramı, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından yeniden canlanmış ve bu kez Neo-Avrasyacılık olarak karşımıza çıkmıştır. Neo-Avrasyacılık, klasik Avrasyacılıktan uzaklaşmıştır. Klasik Avrasyacılığın kültürel-antropolojik bakış açısının yerine Neo-Avrasyacılık, Rusya’nın dış politika yapımında doğrudan rol oynayan ideolojik bir etken olmuştur.
27. Ахматов М.М., Государственная политика по сохранению генофонда нации в эпоху глобализации./ Известия ВУЗов Кыргызстана, №3 2014. С.219-222.